

Розвиток ідей С. Батишева у професійній підготовці робітників широкої кваліфікації

Актуалізується значущість наукової спадщини С. Батишева в здійсненні переходу до професійної підготовки робітників широкої кваліфікації.

Ключові слова: кваліфікація, наукова спадщина С. Батишева, професійна підготовка, ринок праці.

Сучасний етап розвитку вітчизняної економіки посилює значущість модернізації професійно-технічної освіти на основі здійснення змістових і структурних змін у підготовці кваліфікованих робітничих кадрів. Актуальність викладеного вище зумовлена динамічними техніко-технологічними змінами, що відбуваються на підприємствах промисловості і сфери обслуговування, використанням інформаційних, комунікаційних, екологічно чистих, нано- енергозберігаючих та інших високих технологій. Такі зміни, з одного боку, підвищують рівень інтелектуалізації праці, а з іншого – попит на працівників, які вміють самостійно вирішувати комплекс соціальних, професійних й особистісних проблем, виконувати роботу з урахуванням вимог галузевих і державних стандартів, нести відповідальність за результати своєї праці, вільно орієнтуватися в суміжних сферах діяльності. Результати опитування роботодавців свідчать, що найбільш затребуваними трудовими навичками, які мають бути у робітників, є володіння суміжними професіями (60%); знання основ економіки (48%); знання основ менеджмента (42%); володіння комп'ютером (26%). З появою нових виробничих процесів у сферах промислового, сільськогосподарського тощо виробництва й сфері послуг виникли передумови для підвищення

вимог до кваліфікації робітників [2, с. 145]. У зв'язку з цим зростає необхідність переходу на підготовку кваліфікованих робітників широкого профілю, які б мали фундаментальну технологічну освіту та професійну спеціалізацію. У той же час, перехід на нові стандарти підготовки, перепідготовки й підвищення кваліфікації робітничих кадрів потребує врахування прогресивного вітчизняного й зарубіжного досвіду в сфері професійної освіти і навчання. У цьому контексті важливе значення має наукова спадщина С. Батишева – видатного вченого-педагога, творця інноваційного наукового напрямку – професійної педагогіки. Насамперед, цінним науковим доробком ученого для сучасних педагогів професійної школи й дослідників проблем теорії і методики професійної освіти слугує теорія ступеневої підготовки і підвищення кваліфікації робітників для сфери матеріального виробництва й обслуговування населення.

У професійному розвитку трудового потенціалу країни важлива роль належить і комплексу теорій, створених ученим на основі системних експериментів, організованих на базі професійно-технічних навчальних закладів і структурних навчальних підрозділів підприємств. Зокрема, це теорія стадійного навчання майбутніх кваліфікованих робітників у професійних навчальних закладах; теорія періодизації виробничого навчання учнів у навчальних майстернях і на виробництві; теорія угруповування робітничих професій (підготовка робітників широкого профілю); теорія і методика блоково-модульного навчання у професійних навчальних закладах.

У професійній підготовці кваліфікованих робітників для промислового виробництва й сфери обслуговування широко використовуються розроблені С. Батишевим принципи наукової організації навчально-виробничого процесу, педагогічні основи взаємозв'язку загальноосвітньої й професійної підготовки учнів ПТНЗ, проблемно-аналітична система виробничого навчання кваліфікованих робітників, діяльність яких пов'язана з обслуговуванням автоматизованих виробничих процесів. На їх основі сучасні дослідники проблем професійної педагогіки пропонують нові умови

досягнення якості професійно-технічної освіти: прогнозування потреб ринку праці та створення кооперацій мережі професійних навчальних закладів, служби зайнятості; наближення професійної освіти до потреб територій і регіональних ринків праці; підвищення ефективності ринку професійної освіти; усунення диспропорцій та зайвого дублювання у підготовці кадрів; формування умов для безперервного професійного розвитку кадрів; нормативно-правове забезпечення активної участі роботодавців та інших соціальних партнерів у розв'язанні проблем професійної освіти, в тому числі й розробці її стандартів тощо [5, с. 104].

Теоретичним підґрунтям розробки стандартів нового покоління слугує обґрунтована С. Батишевим прогностична модель робітника широкого профілю. Для цієї моделі характерним є: дослідження праці передових робітників і новаторів виробництва; аналіз структури їх пізнавальної суспільно-політичної й професійної діяльності, її внутрішньої побудови й опосередкувань; визначення об'єму знань, умінь, навичок, які використовуються у роботі; забезпечення умов, за яких всебічно розвивалася б особистість, виявлялися її здібності, враховувались би професійно важливі якості [3, с. 162].

Прогностичними й нині є ідеї С. Батишева щодо об'єднання усіх професій і спеціальностей у кілька груп, кожна з яких включає одну-дві найбільш складних і перспективних професій та ряд "дочірніх", близьких за змістом й організацією праці. Для цього вчений пропонував використовувати технологічний підхід до розробки для кожної групи професій кваліфікаційних характеристик, навчальних планів і програм. На основі запропонованого вченим підходу українському педагогу досліднику В. Харабету вдалося обґрунтувати доцільність виділення базової професії будівельного профілю: монтажник по монтажу сталевих і залізобетонних конструкцій в комплексі з суміжними професіями електрозварювальник і стропальник [5, с. 42–43]. Зауважимо, що даний підхід є також актуальним для створення стандартів нового покоління, адже враховує не тільки

закономірності виробничих процесів, стандарти галузей економіки, але й особливості навчального процесу. Сутність підходу полягає у визначенні базових тем, зміст яких впливає на формування основ професійних знань, умінь і навичок, як з основної, так і з суміжної професії; формуванні на основі базових тем навчально-технологічних блоків із тем, зміст яких взаємопов'язаний між собою не тільки дидактично, але й технологічно; цільовому розподілі навчальних годин в залежності від значущості навчального матеріалу у формуванні професійних знань, розвитку умінь і навичок учнів; актуалізації змісту навчального матеріалу, згідно з яким передбачається впровадження в навчальний процес сучасних технологій, передових методів виробництва, безпечних прийомів праці, прогресивних матеріалів і конструкцій, засобів малої механізації й засобів виробництва.

Створення інтегрованих (укрупнених) професій С. Батишев пропонував здійснювати на основі виявлення спільних науково-технічних основ виробництва. Вчений вважав, що саме такий підхід призведе до інтеграції праці й професій, до більш частішої зміни робітниками функцій, до зміни змісту і характеру їх праці [3, с. 165]. Це означає, що на основі виявлення спільного змісту діяльності робітника з планування, підготовки робіт і контролю якості їх виконання можна визначати однакові вимоги до підготовки робітників й організувати їх навчання з груп суміжних професій. Мається на увазі, що в групі необхідно об'єднувати професії, підготовка з яких передбачає вивчення одних і тих же загальнотехнічних предметів, що представлені в навчальних планах однаковою кількістю годин і близькими за змістом темами програми. До показників, які враховуються у виявленні спільних науково-технічних основ змісту професій, належать: засоби праці й основні матеріали; зміст робіт; знання і вміння, що відносяться до даних професій; технічна документація; рівні та характер творчої праці; технологічні функції; трудові процеси тощо.

Процес об'єднання професій в групу, за С. Батишевим, може бути двох видів: а) об'єднання професій, які мають широке розповсюдження на

виробництві, визначивши центральну професію, з близькими за змістом (базовий модуль), але мало розповсюдженими (наприклад, токар-універсал з професіями токар-карусельник, токар-розточник тощо); б) об'єднання профілів підготовки, які відрізняються за характером роботи (наприклад, для виробництва цементу – помічник машиніста цементних млинів, машиніст сировинних млинів тощо). Крім того, угруповування професій, на думку вченого, доцільно здійснювати як в галузевому напрямі – для технологічних професій, так і в міжгалузевому – для професій, які є в різних сферах виробництва (наприклад, електромонтажники, електроремонтники, електрослюсарі, радіотехніки та ін.). У всіх випадках в основі угруповування є визначення змісту професійного навчання, оволодіння яким дає робітникам можливість працювати на робочих місцях з основної та всіх суміжних професій, що входять до складу групи професій, а також швидко адаптуватися до змін у техніці, технологіях й організації виробництва, що невідворотні в ході науково-технічного процесу.

У контексті угруповування професій цінним є, запропонований вченим відповідний алгоритм, згідно з яким передбачається: вивчення структури робочих професій з метою розподілу їх за типом трудових процесів (ручні, машинно-ручні, машинні, автоматизовані, апаратурні); вивчення виділених груп з метою розподілу в них професій за видами укрупнених трудових функцій (подібність принципів дій, обладнань, інструментів, технологій, матеріалів); вивчення виділених груп для виявлення науково-технічної спільності професій і їх відбору для включення в навчальні групи; дидактичний аналіз згрупованих для включення професій (схожість знань, навичок, умінь) для забезпечення спільного навчання в рамках навчальних груп професій; формування навчальних груп професій за галузями [3, с. 169].

За сучасних умов інтегрована (укрупнена) професія розробляється не як науково-технічна основа конкретного робочого місця, а як необхідна компетентність, якої має набути особистість-професіонал, для того, щоб успішно працювати на безлічі робочих місць. Актуальність укрупнення й

інтеграції навчальних професій впливає з тенденцій розвитку суспільного ладу, економічних і соціальних відносин, адже вони: забезпечують право людини на здобуття якісної освіти, що дає міцну основу для самостійного й гідного життя; підвищують ефективність і конкурентоспроможність продукції на підприємстві, економіки країни в цілому; підвищують ефективність використання засобів з розвитку людських ресурсів, оскільки мобільна особистість-професіонал, яка володіє механізмами самоадаптації, буде повністю відповідати вимогам суспільства [4, с. 29]. У цьому контексті важливе значення має Концепція гнучкого працівника, яка слугує українським дослідникам науковим підґрунтям професійної підготовки учнівської молоді не з однієї, а з 2–3 спеціальностей, з наступним підвищенням кваліфікації протягом усього трудового життя. Зауважимо, що з розвитком ринку праці стає нормою оволодіння людиною за своє професійне життя трьома, чотирма, а інколи й п'ятьма професіями. Ці концептуальні ідеї використовуються під час укрупнення існуючих та створення нових професій на засадах адаптації змісту професійної освіти і навчання до потреб виробництва й сфери послуг, а також з урахуванням сучасних і майбутніх кваліфікаційних вимог, цілей сфери діяльності та полів професій.

Зважаючи на те, що в Національному класифікаторі професій ДК – 003:2010 міститься більше восьми тисяч монопрофесій і видів робіт, професії доцільно укрупнювати шляхом об'єднання таких видів робіт, що організаційно та технологічно пов'язані між собою і можуть виконуватися робітником певної кваліфікації. Укрупнені професії ще називають "професіями навчання" з метою формування у майбутніх робітників широкої кваліфікації та компетентності.

Для створення укрупнених професій в рамках реалізації українсько-німецького Проекту "Підтримка реформи професійно-технічної освіти в Україні" розроблено та апробовано методику, в основі якої підходи до угруповування професій, подібні тим, які обґрунтовано С. Батишевим. Свідченням цього є дослідження взаємозв'язків між видами робіт у певному

полі професійної діяльності (наприклад, усі монтажні роботи на будівництві, обслуговування відвідувачів у залі ресторану та ін.). У вибраному полі професійної діяльності вивчаються всі види робіт, частота їх виконання, кількість і необхідна кваліфікація виконавців, організаційні й технологічні зв'язки між роботами. На основі цього визначаються види робіт, що доцільно об'єднати в одну професію [4, с. 42]. За результатами Проекту було створено 15 укрупнених робітничих професій, які дістали позитивне схвалення у роботодавців і особливо в учнівської молоді, адже інтегровані (укрупнені) професії поряд із монопрофесіями виявились економічно й педагогічно рентабельніші і для особистості, і для економіки, і для суспільства. Оволодіння цими професіями прискорює процес адаптації випускників професійно-технічних навчальних закладів до нових умов діяльності, підвищує рівень їх готовності вирішувати нестандартні виробничі завдання. На користь цього твердження – зростання продуктивності праці за рахунок найбільш раціонального використання трудових ресурсів, підвищення змістовності праці й привабливості професій для учнів, розширення можливостей для більш повної реалізації творчого потенціалу особистості, удосконалення професійно-кваліфікаційної структури робітничих кадрів, уніфікація та скорочення кількості навчально-програмної документації, створення єдиних підручників, посібників і багато іншого [4, с. 44].

Теоретичні основи модернізації професійної освіти обґрунтовані вченим наприкінці ХХ століття, є актуальними також і під час створення українськими дослідниками національної й галузевих рамок кваліфікацій, а також професійних стандартів – документів сфери праці, що визначають мінімально необхідні вимоги до змісту, умов праці, компетентностей працівників та слугують основою присудження їм професійних кваліфікацій. Зокрема, Л. Коротковою запропоновано авторську концепцію створення галузевої рамки і професійних стандартів для швейного виробництва. Головна ідея концепції полягає в тому, що методика аналізу ринку праці ґрунтується на функціональному аналізі затребуваних виробництвом

професій, кваліфікаційних рівнів, трудових функцій, знань, умінь і компетенцій; галузева рамка кваліфікацій є основою для розроблення професійних стандартів і визначення посад, які може обіймати працівник швейного виробництва на різних кваліфікаційних рівнях; методика розробки професійних стандартів з урахуванням компетентнісного підходу є фундаментом формування навчальних планів і програм для професійної підготовки кваліфікованих робітників за різними професіями, видами й формами навчання; підготовленість майбутніх кваліфікованих робітників до професійної діяльності на основі професійних стандартів визначається рівнем сформованості у них професійних, загальнопрофесійних і ключових компетенцій; розроблені на основі професійних стандартів навчальні програми створюють умови для одержання документів про освіту на різних етапах та за різними формами навчання (формальне, неформальне) [1].

На основі викладеного вище можна дійти висновку, що творче використання наукової спадщини С. Батишева в модернізації професійно-технічної освіти на основі інтегрування, укрупнення і створення нових професій, розроблення професійних і освітніх стандартів на компетентнісній основі сприятиме здійсненню професійної підготовки робітників широкого профілю з необхідними кваліфікаціями й професійними компетентностями, що підвищують їх мобільність і конкурентоспроможність на вітчизняному і міжнародному ринках праці, а також ступінь вірогідності працевлаштування та відповідності вимогам роботодавців.

Література:

1. Короткова Л.І. Методика проектування професійного стандарту компетентності на прикладі професії «Кравець» / Л.І. Короткова // за ред. В.О. Радкевич. – Запоріжжя : ЗЦПТОШПМ, 2009. – 149 с.
2. Ломакина Т. Профессиональная карьера: мотивы и классификация / Татьяна Ломакина // П'яті міжнародні наукові читання, присвячені пам'яті академіка Сергія Яковича Батишева : матеріали V

міжнарод. наук. конф. : у 2-х т. / за ред. Н.Г. Ничкало, В.Д. Будака, М.Б. Яковлевої. – Миколаїв : МНУ імені В.О. Сухомлинського, 2011. – С. 144–153.

3. Профессиональная педагогика : учеб. пособие для студ., обучающихся по пед. спец. и напр. / под. общ. ред. С.Я. Батышева. – 2-е изд., перераб. и доп. – М. : Ассоциация "Профессиональное образование", 1999. – 904 с.

4. Формування широкої кваліфікації робітників. Вклад ПТО у розвиток трудового потенціалу ХХІ століття / Ю. Вайс, Н. Ничкало, А. Сімак та ін. – Ніжин : ТОВ "Вид-во Аспект – Поліграф", 2007. – 168 с.

5. Шамрай Н. Развитие профессионального образования в условиях рыночной экономики / Н. Шамрай // Первые Междунар. научные чтения, посвященные памяти академика Сергея Яковлевича Батышева: сб. науч. трудов. – Николаев : Илион, 2003. – С. 103–107.

Валентина Радкевич

Развитие идей С. Батышева в профессиональной подготовке рабочих широкой квалификации

Актуализируется значение научного наследия С. Батышева в обеспечении перехода к профессиональной подготовке рабочих широкой квалификации.

Ключевые слова: квалификация, научное наследие С. Батышева, профессиональная подготовка, рынок труда.

Valentya Radkevych

Development of S. Batyshev's ideas concerning vocational training of qualified workers

The significance of a scientific heritage of S. Batyshev as for transition to vocational training of qualified workers is actualized.

Key words: qualification, scientific heritage of S. Batyshev, vocational training, labour market.